

γρόνιματα

kathimerini#
PERSON
CO
SING

Μάρτιν Χάιντεγκερ.
Παρά το γεγονός ότι ο κορυφαίος έργο του «Είναι και χρόνος» δεν αποτελεί πρόλογό της μεταγενέστερης εμπλοκής του με το ναζιστικό καθεστώς, όπως επισημαίνει ο Παναγιώτης Θαναάς, μια βαριά σκιά καλύπτει την κληρονομιά του Γερμανού φιλοσόφου. «Ο μέγιστος των στοκαστών, ο ελάχιστος των ανθρώπων», είχε γράψει γι' αυτόν ο μαθητής του, Χανς-Γκεόργκ Γκνάτσεμπερ.

Η πιο γόνιμη αποτυχία της δυτικής σκέψης

Εκατό χρόνια μετά την έκδοσή του, το «Είναι και χρόνος» του Μάρτιν Χάιντεγκερ μεταφράζεται ξανά στα ελληνικά. Ο μεταφραστής του, Παναγιώτης Θαναάς, μιλάει στην «Κ» για την επιρροή του έργου στη σκιά του ναζιστικού στήγματος, αλλά και για την ανάγνωσή του την εποχή της τεχνητής νοημοσύνης

Συνέντευξη στον **ΝΑΙΑ ΜΑΓΚΑΛΗΝΗ**

Μπορεί το σημαντικότερο φιλοσοφικό κείμενο του 20ού αιώνα να συνιστά τελικώς μια αποτυχία; Και όμως, αυτό ισχύει για το εμβληματικό «Είναι και χρόνος» του Μάρτιν Χάιντεγκερ. «Έχω με όντως ένα παρόδο», λέει ο Παναγιώτης Θαναάς, καθηγητής Ιστορίας της Φιλοσοφίας στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, όταν τον συναντά σε ένα καφέ, με ανοικτό το λάπτοπ μπροστά του. Αφρομή τις συνάντησές μας, ο φιλόσοφος—ήπεται από επτά χρόνια—της νέας μετάφρασής του έργου, που κυκλοφορεί αυτές τις μέρες από τον Πατάκη.

Μα αποτυχία το σημείο αναφοράς για τη δυτική φιλοσοφία; Ο μεταφραστής του είναι κατηγορηματικός: «Πρόκειται για έργο που συνιστά τη μεγαλύτερη αποκλιση στην ιστορία της φιλοσοφίας: διότι δεν έχει ολοκληρωθεί. Σχεδίστηκε για δύο μέρη, με τρεις ενότητες το καθένα, δηλαδή συνολικά έξι τμήματα. Κυκλοφόρησαν μόνο τα δύο. Το τρίτο και κεντρικό τμήμα του πρώτου μέρους, όπου ο Χάιντεγκερ είχε εξορμήσει ότι θα δώσει μια πρώτη απάντηση στο ερώτημα για το νόημα του Είναι, δεν δημοσιεύθηκε ποτέ. Το παραδέχεται ο ίδιος στην αλληλογραφία του. Είναι, θα λέγαμε, ένα φιλοσοφικό σπάραγμα το οποίο παραμένει ασυγκίκητο σημαντικό».

Ο Χάιντεγκερ γεννήθηκε το 1889 και πέθανε το 1976. Με τα έργα του καθόρισε τον φιλοσοφικό στοκασμό έως και σήμερα επηρεάζοντας τις γενιές των επιγόνων του. Το «Είναι και χρόνος», το οποίο κυκλοφόρησε το 1927 και του χρόνου κλείνει έναν αιώνα, παραμένει το πιο γνωστό και κομψικό. «Υπήρχαν πολλοί στοκαστές και φιλόσοφοι οι οποίοι δεν διακρινόταν διόλου φιλικά προς τον Χάιντεγκερ και όμως εξακολουθούν να υποστηρίζουν ότι είναι το σημαντικότερο φιλοσοφικό έργο του 20ού αιώνα», λέει ο Π. Θαναάς, ο οποίος θα το διδάσκει τον Νοέμβριο και τον Δεκέμβριο σε διά ζώσης σεμινάρια στο φιλοσοφικό εργαστήριο Action Plus (κτίριο ΕΣΗΕΑ, Ακαδημίας 20).

Η καθόλου φιλική διάθεση οφείλεται φυσικά στο μεγάλο «σφάλμα» της σύνδεσής και τον ενθουσιασμό του Χάιντεγκερ για το ναζιστικό καθεστώς, με αποκορύφωμα την ανάληψη της θέσης του πρύτανη στον Πανεπιστήμιο του Φράιμπουργκ το 1934. Διαβάζω στην απήρρηση του βιβλίου: «Στον ΕΝΤΙΜΟΥΝΤ ΧΟΥΣΣΕΡ, με σεβασμό και φιλία». Ο εβραϊκής καταγωγής Χούσερ, θεμελιωτής της Φαινομενολογίας, υπήρξε δάσκαλος του Χάιντεγκερ στο Φράιμπουργκ. Το 1933 όμως, με την άνοδο του Χίτλερ στην εξουσία, ο Χούσερ εκδιώχθηκε από τη θέση του. Ο μερικοί τότε πιστός μαθητής του ονόμασε και στη συ-

νέχεια αποκόμισε τα οφέλη από τη στήριξη που παρέσχε στους ναζί. Η μελανή αυτή σελίδα οδήγησε έναν δικό του σημαντικό μαθητή, τον Χανς-Γκεόργκ Γκνάτσεμ, να αποτυπώσει την γνώμη πολλών με μία φράση: «Ο μέγιστος των στοκαστών, ο ελάχιστος των ανθρώπων».

Ο Παναγιώτης Θαναάς, καθηγητής Ιστορίας της Φιλοσοφίας στο ΕΚΠΑ και μεταφραστής του έργου του Χάιντεγκερ, υπογραμμίζει ότι ο Γερμανός στοκαστής «είναι ο πρώτος που επικρίνει με ανάλυση της ανθρώπινης ύπαρξης στην πλήρη εξαστομικωσή της».

«Η πολιτική εμπλοκή του εξακολουθεί να αιωρείται ως σκιά πάνω του», τονίζει ο Π. Θαναάς. «Και είναι μια ιστορία η οποία αναζωπυρώνεται από καιρό εις καιρόν, όπως με την πρόσφατη δημοσίευση των λεγόμενων "Μαύρων Τετραδίων" (εκδ. Κίχλη). Είναι κάτι που δεν πρέπει να αφήνουμε στην άκρη, από την άλλη δεν αποτελεί επαρκή λόγο για να χαρακτηρίσουμε το σύνολο του έργου του ναζιστικού φιλοσόφου. Σίγουρα υπάρχουν και στα φιλοσοφικά έργα του αναφορές οι οποίες έχουν σαφή πολιτικό χαρακτήρα, αλλά δεν θα έλεγα ότι το «Είναι και χρόνος» αποτελεί πρόλογό της μεταγενέστερης πολιτικής εμπλοκής του».

Γιατί, λοιπόν, παραμένει τόσο σημαντική έως και σήμερα η «φιλοσοφική αποτυχία» που προέκυψε από έναν ενθουσιασμό αλλοτιν; Κατά τον Θαναά, αποτελεί ένα βαρύνοντα φιλοσοφικής σημασίας, που επιχειρεί—και καταφέρει σε μεγάλο βαθμό—να αναδείξει το παραδοσιακό οντολογικό εγχείρημα: το ερώτημα για το νόημα του Είναι. Με τη βοήθεια της εκπαίδευσής, ο Χάιντεγκερ διακρίνει πλήρως το «ον» (ένα τραπέζι δίπλα μας, ένα δέντρο, ένα αυτοκίνητο) από το «είναι» (το ανοικτό πεδίο όπου τα όντα γίνονται κατανοητά). Και ξεκινά τη δική του προσπάθεια συνδέοντας το νόημα του Είναι με το πρόβλημα της ύπαρξης, συ-

μπλέκοντας ακολούθως τα δύο με την προβληματική του χρόνου. Αν πάμε 25 αιώνες πιο πίσω, θα δούμε ότι ο πρώτος που κάνει οντολογία είναι ο Παρμενίδης. Ο χρόνος συνδυάζεται πάντα με την ενσώληση, με τη μεταβολή, ενώ το Είναι, π.κ. στον Παρμενίδη, συνιστά έννοια του κατεξοχήν αμετάβλητου.

Ο Χάιντεγκερ βρίσκεται στον αντίποδα αυτής της θέσεως: «Ο Είναι, υποστηρίζει, δεν μπορεί να συλλαβηθεί έξω και πέρα από τις τρεις χρονικές διαστάσεις (παρελόν, παρόν, μέλλον), τις οποίες αποκλείει εκτός ορίων. Ουδέμια σχέση με τη μυστικιστική έννοια του όρου—η λέξη προέρχεται ετυμολογικά από το «εξίσταμαι», βγαίνω δηλαδή έξω από τον εαυτό μου. Αυτό που εμείς αποκαλούμε διαστάσεις του χρόνου είναι οι εκστάσεις του Χάιντεγκερ, π.κ., το παρελόν έχει μεν παρέλθει, αλλά συνεχίζει να μας αφορά, βγαίνει δηλαδή από τον εαυτό του επηρεάζοντας και το παρόν και το μέλλον. Ο Χάιντεγκερ, λοιπόν, προσπαθεί να δώσει μιαν απάντηση σε αυτά τα ζητήματα που αφορούν την ύπαρξη στην πυρήνα της. Αυτή είναι η προσδοκία του. Αλλά η βασική φιλοδοξία του, να δοθεί μια απάντηση για το νόημα του Είναι, παραμένει τελικά ανεκπλήρωτη».

• Γκιόρτζι σελίδη

MARTIN HEIDEGGER
ΕΙΝΑΙ ΚΑΙ ΧΡΟΝΟΣ
μτφρ. Παναγιώτης Θαναάς
εκδ. Πατάκη, 2026, σελ. 736

Σταθμοί μιας παραχώδους διαδρομής

26 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 1889	1911	1924	1927	1934	1945	1947	26 ΜΑΪΟΥ 1976
Γεννιέται στο Μέσκιντ της Βόδης στη Γερμανία. Μεγαλώνει σε μια φτωχή, καθολική οικογένεια, με τον πατέρα του να εργάζεται ως νεωκόρος.	Ξεκινάει σπουδές Φιλοσοφίας στο Πανεπιστήμιο του Φράιμπουργκ, αφού εγκαταλείπει τις αρχικές σπουδές θεολογίας και ασπάζεται να γίνει ιερέας.	Συνάπτει μυστική ερωτική σχέση με τη 18χρονη τότε φοιτήτρια του Χάνα Αρεντ. Μαθαίνει για την ύπαρξη επίσημης ή εθελούσιας κακοποίησης Χανς Γκόουκς και Ερμαννέλ Λεβνάς.	Κυκλοφορεί το «Είναι και χρόνος», που μέχρι σήμερα θεωρείται το μαγνητικό του. Η πρώτη μεταφράση στο ελληνικό είναι του Γιάννη Τζαβάρρα (Δωδώνη, 1978).	Αναλαμβάνει τη θέση του πρώτου στο Πανεπιστήμιο του Φράιμπουργκ - έκτοτε η εικόνα του με τον γεωμικό στέο στο πέτο τον στηριγμένο.	Μετά την ήττα της Γερμανίας, οι συμμαχικές δυνάμεις του αναγορεύουν το Φράιμπουργκ - έκτοτε η εικόνα του με τον γεωμικό στέο στο πέτο τον στηριγμένο.	Αποσύρει στην περιφέρεια καλύβια στο Τοντνόνμπεργκ του Μέλανος Άρμου, όπου γράφει μερικά από τα ιστορικά δοκίμια του, όπως η «Επιστολή για τον άνθρωπο».	Πεθαίνει στο Φράιμπουργκ και κηδεύεται, σύμφωνα με την επιθυμία του, με καθολική τελετή στη γενέτειρά του.

Ο άνθρωπος, ο Θεός και ο θάνατος

• Συνέχεια από την προηγούμενη σελίδα

Η «έκρηξη» του 1927
Στη Φυσική ο Αϊνστάιν μεταβάλλει την έννοια του χρόνου, ο Φρόιντ εισάγει τα σκοτάδια του ασυνείδητου, ενώ συνυπάρχουν ο Κάφκα, η «Ερμη Χώρα» του Ελιοτ, ο Τζόις και η Βιρτζίνια Τουλφ.

μας—είτε αφομοιώνοντάς την».

Η κοσμογονία του 1927

Το 1927, όταν εκδόθηκε το «Είναι και χρόνος», συντελείται μια κοσμογονία: Στη Φυσική ο Αϊνστάιν μεταβάλλει δραματικά την έννοια του χρόνου και η κβαντομηχανική αλλάζει ριζοσπαστικά την αντίληψη μας περί ύλης. Ο Φρόιντ εισάγει τα σκοτάδια του ασυνείδητου μέσω της ψυχανάλυσης, ενώ στη μουσική η, συχνά απόκοχη, συντομία της

Σένπεργκ, Μπεργκ και Βέμπερν σοκάρε. Υπάρχουν ακόμη ο επιλόγιος του Κάφκα, η «Ερμη Χώρα» του Ελιοτ, ο μοντερνισμός του Τζόις και της Τουλφ, ο οποίος έχει μια αρχαία να βγαίνει από την παραδοσιακή αντίληψη ότι ο άνθρωπος είναι μια εμπειρομένη ταυτότητα μέσα σε ένα κλειστό κόσμο, δηλαδή τον κόσμο. Κάτι έχει διαταραχθεί, κάτι έχει διασαλευθεί και θα μπορούσαμε να πούμε ότι το «Είναι και χρόνος» αποτελεί τη φιλοσοφική εκφρά-

ση αυτής της υπερβάσης, αυτής της παγιομένης κοσμοεικόνας».

Και η τεχνική νοσημοσύνη;

Το εκπληκτικό με το μαγνητικό οπός του Χάιντεγκερ είναι πως παραμένει ένα κείμενο που δεν δεσμεύεται από τις εκάστοτε πολιτικές και ιστορικές συνθήκες μιας εποχής, καθώς αφορά τον άνθρωπο στην ολότητά του μέσα στον χρόνο. Πάνω σε αυτό αναρωτιέται: Σήμερα, με τον τρόπο που το διαδίκτυο έχει μεταβάλει τη σχέση μας με τον χρόνο αλλά και τον χώρο, στην εποχή της τεχνικής νοσημοσύνης, τι μπορεί να σημαίνει το «Είναι και χρόνος»;

Ο Θαναός χαμογελάει. «Αν κοιτάξετε τις δέκα σελίδες που αφιερώνει στη φιλοσοφία, ο νους σας θα πιάσει αμέσως στα σημεία μέσα κοινωνικής δικτύωσης». Αμέσως όμως σοβαρεύει. «Αν θέλουμε να είμαστε ειλικρινείς, η φιλοσοφία εμφανίζεται πάντοτε εκ των υστέρων, προσπαθώντας να κατανοήσει κάτι που έχει ήδη συμβεί. Προσωπικά γνώφω ανώτερος ακόμα να πα στο σπινάκι το κατακλιμακωμένο φαινόμενο της τεχνικής νοσημοσύνης, κάτι ριζικά καινοφανές. Αυτό που μπορεί να πω με βεβαιότητα είναι ότι έργα όπως το «Είναι και χρόνος» δεν θα πάψουν ποτέ να μας αφορούν όσο παραμένουμε θνητοί. Γιατί η θνητότητα είναι ένας βασικός άξονας γύρω από τον οποίο συγκροτείται. Ο Χάιντεγκερ κινείται στην αντίποδα της ιδέας του απόλυτου, θεωρώντας η οποία διατρέχει όλη την ιστορία της φιλοσοφίας: ότι στόχος και κορωνίδα της φιλοσοφίας γνώσης είναι η γνώση του απόλυτου. Στην πραγματικότητα, λέει ο Χάιντεγκερ, αυτό που είμαστε είναι ο τρόπος με τον οποίο επιλέγουμε τις δυνατότητές μας. Και επιλέγουμε δυνατότητες σημαίνει πάντα ότι παρακάμπτω ή ακυρώνω άλλες».

Όσα δεν έχουμε

Στην πραγματικότητα, λέει ο Χάιντεγκερ, αυτό που είμαστε είναι ο τρόπος με τον οποίο επιλέγουμε τις δυνατότητές μας. Και επιλέγουμε δυνατότητες σημαίνει πάντα ότι παρακάμπτω ή ακυρώνω άλλες».

Ο Μάρτιν Χάιντεγκερ στο Τοντνόνμπεργκ, νοτίως του Φράιμπουργκ, το 1968. Στην περιοχή αυτή, στις παρυφές του Μέλανος Άρμου, ο Γερμανός φιλόσοφος είχε ένα μικρό ξύλινο οίκημα, όπου απομονωνόταν για να σκεταστεί και να γράψει τα έργα του.

Η σιωπή για τη μεγάλη του (ναζιστική) πλάνη

Του ΔΙΩΝΥΣ ΚΑΒΒΑΔΑ

«Τα γαρ δι μεγάλα πάντα επισηφάζει»

Πλάτωνος «Πολιτεία» 497 β 9

«Όποιος στοχάζεται μεγαλειώδους θα πλάνηθεί μεγαλειώδους», διατεινόταν ο Χάιντεγκερ το 1954 σε μια αποστολή του για τους κινδύνους που απειλούν την εποχή, αλλά και τις προέβλεψε, μιας, αφού ο στοχασμός είναι και αυτός μια μορφή πράξης.

Θα μπορούσε η εν λόγω ρήση του Γερμανού φιλοσόφου να διαβαστεί ως μια εκ των υστέρων αυτοβιογραφική κριτική ομολογία για τη συμπληρωμένη του γεροντώδη εθνικοσοσιαλιστική του 1933, όταν εξέλεξε πρόεδρος στο Πανεπιστήμιο του Φράιμπουργκ; Πώς μπορεί ένας τόσο «μεγαλειώδους» στοχαστικός φιλόσοφος να μην αντιληφθεί την απουσία στοχασμού στο εθνικοσοσιαλιστικό κίνημα; Γιατί ο Χάιντεγκερ στήριξε για τη εγκύλιση, μετά τον ναζισμό και μετά το 1945 και δεν προέβλεψε σε κάποια δημόσια διάλεξη μετανοάς ή μεταστροφής; Ποια είναι η σημασία όλων αυτών των βεβαιωτικών όρων, όπως πλάνη, σιωπή, δημοσιότητα, πολιτική, ανθρωπισμός, νόθος, θάνατος κ.ά., στο έργο του; Μήπως εκεί βρίσκεται η απάντηση στο επτασέλιδο κρημνισμένο που τέλειαν και τίθενται εδώ και πολλά χρόνια σε σχέση με την ανιγματοειδή, για μεγάλο μέρος των ερμηνευτών, ηθικά απαράδεκτη αλλά και «μη αυθεντική» στάση φυγής από την ανάληψη ευθύνης;

Από τις ελάχιστες ευθές αναφορές στο έργο του είναι η παραβολή δύο καθοριστικών: «Αυτό που σήμερα προσεγγίζεται ως "η" φιλοσοφία του εθνικοσοσιαλισμού, αλλά δεν έχει τίποτα κοινό με την εσωτερική αλήθεια και το μεγαλειώδες του κινήματος (δηλαδή τη συνάντηση της πλανητικής καθορισμένης τεχνικής με τον σύγχρονο άνθρωπο), φαινότανε στα θαλά νερὰ [της φιλοσοφίας] των "αδών" και των "ολοτήτων" (1935). «Η γεωργία είναι τώρα εκκινισμένη βιομηχανική διατροφή και στην ουσία το ίδιο συμβαίνει με την παραγωγή πτωμάτων στους θαλάμους αερίων και στα στρατόπεδα συγκέντρωσης, το ίδιο και με τον αποδυναμωμένο και ημικρο-ύλη, το ίδιο με τη κατασκευή ατομικών βομβών» (1949). Η πρώτη αναφορά φαίνεται να συνιστά μια κριτική απόρριψη του υπαρξιακού εθνικοσοσιαλισμού και της ιδεολογίας του βιολογικού ρατσισμού, βασισμένη στα μεταφυσικά των αξιών και άρα τις δυνατότητες απόδοσης ορισμένων ανθρώπινων τύπων. Την ιδιολογική διαφορά («εσωτερική αλήθεια») που νομιμοποιεί την εμφάνιση ενός νέου τύπου ανθρώπου που θα σταθεί στον αληθινό ύψος της ιστορικότητας ενόψει

της τεχνικο-επιστημονικής κυριαρχίας. Στη δεύτερη αναφορά φαίνεται να ασκεί κριτική στο ναζιστικό εγκλημαίο, αλλά την ίδια στιγμή να αποδέχεται την εκβιομηχάνιση του ανθρώπου, ήτοι στην έλλειψη στοχασμού περί της ουσίας της τεχνικής, αποφεύγοντας έτσι να τα αποδοθεί «στο μεγάλο του κινήματος». Το 1923 ο Χάιντεγκερ πλανάται. Αργότερα, μετά το 1935 γράφει ότι η πλάνη/η («η μεγαλύτερη βλακεία της ζωής μου»), όμως το σύμπτωμα εμφάνισης. Η «περίπτωση Χάιντεγκερ» απαιτεί μάλλον και μια συμπεριληπτική ανάγνωση. Το ενδιαφέρον είναι ότι την κάνει ο ίδιος κυρίως όταν αναπτύσσει την έννοια της πλάνης με όρους απολύτως συγκεκριμένους με τη φορέα ψυχανάλυση (το σύμπτωμα ως ταυτόχρονη εκφόρση εκκάλυψης και συγκάλυψης μιας εσωτερικής σύγκρουσης), την οποία παραδόξως απέρριπτει.

Η έννοια της πλάνης στον Χάιντεγκερ ενέχει μια διάσταση που συνδέεται με το πολιτικό μέγεθος της έννοιας της αλήθειας. Κατά το έπος ο Χάιντεγκερ το αργότερο μετά το «Είναι και χρόνος» αποδεσμεύει την έννοια της αλήθειας από κάθε γνωσιολογία (ως σχέση αντιτις ουσίας υποκειμένου προς το αντικείμενο) και τη μεταθέτει στην οντολογία. Η οντολογία αλήθεια δεν αντιπροσώπευε την αλήθεια στην πλάνη, ούτε μπορεί να την ανατρέψει όλα πάντως, όπως πρότουν όλες οι γνωσιολογίες και οι «οντικές» πολιτικές (αμερικανικές, κομμουνιστικές, εθνικοσοσιαλιστικές). Η οντολογία αλήθεια είναι ο μόνος οντολογικός τόπος, ένα έλκτρο, όπου η έκπνοη στην πλάνη (αναλήθεια, αναυθεντικότητα, φιλοφωρία) είναι «η πλάνη» δυνατή, μάλιστα «κατά πράξιν» και ως επί το πλείστον» θα έλεγαν εδώ, για να χρησιμοποιήσουμε μια επιπόνη από το «Είναι και χρόνος». Ο Χάιντεγκερ αναγλύει

Ο κ. Διονύσιος Καββαδάς είναι καθηγητής Φιλοσοφίας και Αισθητικής, των Μελών στην ΑΕΚΤ.